

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА
Київська православна богословська академія
Інститут церковної історії

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут української археографії та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
Національний заповідник «Софія Київська»

ПРАВОСЛАВ'Я В УКРАЇНІ

*Збірник статей.
До 400-річчя з часу
відновлення
православної
ієрархії Київської
митрополії
Єрусалимським
патріархом
Феофаном*

Київ – 2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Митрополит Київський і всієї України ЕПІФАНІЙ**,
доктор наук з богослів'я, професор – співголова редколегії;
Митрополит Львівський і Сокальський ДИМИТРІЙ (Рудюк),
доктор церковно-історичних наук, професор – співголова редколегії;
протоієрей Олександр ТРОФИМЛЮК,
доктор наук з богослів'я, професор – співголова редколегії;
Георгій Володимирович ПАПАКІН,
доктор історичних наук – співголова редколегії;
Неля Михайлівна КУКОВАЛЬСЬКА, генеральний директор Національного
заповідника «Софія Київська» – співголова редколегії;
Віктор Анатолійович БРЕХУНЕНКО, доктор історичних наук, професор;
Ігор Борисович ГИРИЧ, доктор історичних наук;
протоієрей Віталій КЛОС, доктор наук з богослів'я, професор;
Вячеслав Васильович КОРНІЄНКО, доктор історичних наук;
протоієрей Костянтин ЛОЗІНСЬКИЙ, доктор наук з богослів'я, професор;
протоієрей Юрій МИЩИК, доктор історичних наук,
доктор церковно-історичних наук, професор;
Валентина Миколаївна ПІСКУН, доктор історичних наук, професор;
Ірина Миколаївна ПРЕЛОВСЬКА, доктор історичних наук,
доктор церковно-історичних наук, професор;
Олександр Назарович САГАН, доктор філософських наук, професор;
Віталій Володимирович ШЕВЧЕНКО, доктор філософських наук, професор;
Дмитро Сергійович ГОРДІЄНКО, кандидат історичних наук;
протоієрей Ярослав РОМАНЧУК, кандидат наук з богослів'я, доцент;
Святослав Михайлович ЧОКАЛЮК, кандидат наук з богослів'я, професор.

П-68 **Православ'я в Україні**. До 400-річчя з часу відновлення православної ієрархії Київської митрополії Єрусалимським патріархом Феофаном: Збірник статей / Під ред. д. н. з богосл., проф., Митрополита Київського і всієї України Епіфанія; д. н. з богосл., проф., прот. Олександра Трофимлюка; д. церк.-іст. н. проф., Митрополита Львівського і Сокальського Димитрія (Рудюка); д. іст. н. Г. В. Папакіна; Н. М. Куковальської та ін. – К., 2020. – [Вип. X]. – 708, [2] с.

ISBN 978-966-02-9587-2

Рекомендовано до друку

*вченою радою Інституту української археографії
та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України
(протокол № 9 від 10 грудня 2020 року)
вченою радою Київської православної богословської академії
(протокол № 3 від 24 грудня 2020 року)*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ № 23584-13424Р від 27 вересня 2018 р.

- © Київська православна богословська академія, 2020
- © Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2020
- © Автори статей, 2020

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ БЛАЖЕННІЙШОГО ЕПІФАНІЯ, МИТРОПОЛИТА КИЇВСЬКОГО І ВСІЄЇ УКРАЇНИ, ПРЕДСТОЯТЕЛЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УКРАЇНИ ДО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	9
---	----------

БОГОСЛІВ'Я

<i>священик Андрій МАЛАНЯК</i> ЛЮДИНА ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА СКЛАДОВА ЕККЛЕСІЇ	17
--	-----------

КИЇВ – ДРУГИЙ ЄРУСАЛИМ

<i>Надія НІКІТЕНКО.</i> СОБОР СВЯТОЇ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ ЯК ОБРАЗ НОВОГО ЄРУСАЛИМА	26
--	-----------

<i>Мар'яна НІКІТЕНКО</i> ЄРУСАЛИМСЬКИЙ ТОПОС ТА ДЕРЖАВНИЦЬКО- РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ІДЕЇ У ЗАБУДОВІ ДАВНЬОГО КИЄВА	36
--	-----------

КОЗАЦТВО ТА ЦЕРКВА

<i>Митрополит Димитрій РУДЮК</i> СВЯТИЙ БЛАГОВІРНИЙ ГЕТЬМАН ПЕТРО КОНАШЕВИЧ- САГАЙДАЧНИЙ І ЙОГО РОЛЬ У ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ІЄРАРХІЇ 1620/21 РР.	47
---	-----------

ЦЕРКОВНА ІСТОРІЯ

- Протоієрей Михайл ЙОСИФЧУК*
**СВЯТИЙ РІВНОАПОСТОЛЬНИЙ ПРАВИТЕЛЬ
РУСИ-УКРАЇНИ ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ:
АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО СТАТУСУ** 61
- Олена РУСИНА*
**СУПРАСЛЬСЬКИЙ МОНАСТИР В УКРАЇНСЬКОМУ
ДУХОВНОМУ КОНТЕКСТІ XVI–XVII СТ.** 72
- Микола ШКРІБЛЯК, Ахрієпископ Паїсій (Володимир КУХАРЧУК)*
**ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ІЄРАРХІЇ ТА
СПЕЦИФІКА ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ У ДИХОТОМІЇ
ПОЛЬСЬКО-МОСКОВСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ** 84
- Валентина ЛОСЬ*
**ТЯГЛІСТЬ ТРАДИЦІЙ: РОЗВИТОК ДАВНІХ
ПРАВОСЛАВНИХ КУЛЬТІВ В УНІАТСЬКІЙ ЦЕРКВІ
(ВОЛИНЬ, XVIII СТ.)** 97
- Валентин КРИСАЧЕНКО*
**ДІЯННЯ АРХИМАНДРИТІВ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ
ЛАВРИ В ОБОРОНІ ЄДНОСТИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ
(КІНЕЦЬ XVI – ПОЧАТОК XVII СТ.)** 108
- Протоієрей Михайл ЙОСИФЧУК*
**ДЕРЖАВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЕКСАНДРА ЛОТОЦЬКОГО
НА ЧОЛІ ПОСОЛЬСТВА У ТУРЕЧЧИНІ 1918–1920 РР.
У СПРАВІ ВИЗНАННЯ АВТОКЕФАЛІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ** 127
- Диякон Микола РУБАН*
**ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ОБСТАВИНИ
ІНСТИТУАЛІЗАЦІЇ ЄПАРХІЙ УКРАЇНСЬКОЇ
СИНОДАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ НА ДОНБАСІ (1919–1926)** 147
- Оксана ВИСОВЕНЬ*
**ВИКОРИСТАННЯ ТОТАЛІТАРНИМ РЕЖИМОМ
РЕПРЕСИВНОЇ ПСИХІАТРІЇ У БОРОТБІ З
ВІРУЮЧИМИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX СТ.** 162

БІОГРАФІСТИКА. ПОСТАТІ В ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ

Олена ЯСИНЕЦЬКА

**ІНГІГЕРДА – ПРИНЦЕСА ШВЕДСЬКА,
ВЕЛИКА КНЯГИНЯ КИЇВСЬКА 173**

Валерій ЛАСТОВСЬКИЙ.

**ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА ТИМОФІЯ ЩЕРБАЦЬКОГО
ТА КИЇВСЬКА МИТРОПОЛІЯ: ІСТОРІОГРАФІЯ 198**

Вячеслав КУЗНЄЦОВ

**ЖИТТЯ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ЗАСЛУЖЕНОГО ПРОФЕСОРА ЦЕРКОВНОГО ПРАВА
ОЛЕКСІЯ СТЕПАНОВИЧА ПАВЛОВА
(24.05.1832–28.08.1898) 205**

Павло ЯМЧУК

**МИТРОПОЛИТ ВАСИЛЬ ЛИПКІВСЬКИЙ: ДУХОВНИЙ
МИСЛИТЕЛЬ І ФУНДАТОР УАПЦ 223**

Лідія НЕСТЕРЕНКО

**ТРАГІЧНА ДОЛЯ СВЯЩЕНИКА
ВАСИЛЯ АНДРІЄВСЬКОГО 238**

ДЖЕРЕЛА. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО. ІСТОРІОГРАФІЯ

Наталія СОЛОНСЬКА

**ФРЕСКИ ТА МОЗАЇКИ КИЇВСЬКОГО СОФІЙСЬКОГО
СОБОРУ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО ДЛЯ АТРИБУЦІЇ
ФОНДУ ЙОГО БІБЛОТЕКИ ХІ СТОЛІТТЯ 247**

Микола КАЛИХЕВИЧ

**ПРО ГРАМОТУ МИСАЇЛА, МИТРОПОЛИТА
КИЇВСЬКОГО, ДО ПАПИ СИКСТА IV /
Публікація Дмитра ГОРДІЄНКА 266**

Протоієрей Юрій МИЦИК, Інна ТАРАСЕНКО

**З «КНИГИ-АРХІВУ» СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКОГО
МГАРСЬКОГО МОНАСТІРЯ XVII–XVIII СТ.
(ЛОХВИЦЯ) 320**

Вячеслав КОРНІЄНКО

- ПАМ'ЯТНА ДОШКА ПРО ПОБУДОВУ
БЛАГОВІЩЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ
КИРИЛІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ
(публікація епіграфічної пам'ятки XVIII ст.)** 353

Тетяна КОТЕНКО

- НЕВІДОМИЙ ПЕРЕКЛАД МИХАЙЛА КОМАРОВА
«СВЯТІ КИРИЛО І МЕФОДІЙ, СЛОВ'ЯНСЬКІ
АПОСТОЛИ» (1899)** 360

**БІБЛІОЛОГІЧНА, БОГОСЛОВСЬКА, ІСТОРИЧНА
СПАДЩИНА КМА–КДА**

Сергій ГОЛОВАЩЕНКО

- БІБЛІЙНІ СТУДІЇ В КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ
(XIX – ПОЧ. XX СТ.) У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ:
РЕФЛЕКСІЇ ТА ПРАКТИКИ** 379

ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ ТА МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Олена ПОХОДЯЦА

- ІКОНА «ІОАН БОГОСЛОВ З ЖИТІЯМИ»
ЛИПОВАНСЬКОГО ПИСЬМА** 391

Ірина МАРГОЛІНА

- РОДОВА ІКОНА СВЯТИТЕЛЯ ДИМИТРІЯ
РОСТОВСЬКОГО** 403

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОСТІ
В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Марія ПІРЕН

- ФЕНОМЕН ДУХОВНОСТІ ТА ОСВІЧЕНОСТІ
ЯК ЧИННИК ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ
У ПРОБЛЕМНОМУ СВІТІ** 414

Лариса ПЛАТАШ

**ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА В УКРАЇНІ: РЕФЛЕКСИВНА
ДУХОВНІСТЬ УКРАЇНЦІВ ЧИ ВИРАЖЕНА ГУМАННІСТЬ
ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА?** 423

**НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
«КИЇВ – КОНСТАНТИНОПОЛЬ:
ДО ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я»**

31 січня 2020 року, м. Київ

Надія НІКІТЕНКО

**КНЯГИНЯ АННА ПОРФІРОРОДНА ЯК ІСТОРИЧНА
ПОСТАТЬ: НА ШЛЯХУ ДО КАНОНІЗАЦІЇ** 439

Протоієрей Сергій КОЛОТ

**ПЕРШІСТЬ КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКОГО
ПАТРІАРХА І АВТОКЕФАЛІЯ ПРАВОСЛАВНОЇ
ЦЕРКВИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ
МІЖПРАВОСЛАВНИХ ВІДНОСИН** 457

Ігор ЛІХТЕЙ

**ВИСВІТЛЕННЯ ПРОЦЕСУ ХРИСТІЯНІЗАЦІЇ
СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ У НАУКОВОМУ
ДОРОБКУ ФРАНТИШКА ДВОРНИКА** 464

Михайло НЕСІН

**ІНСТИТУТ КИЇВСЬКИХ АРХІМАНДРИТІВ
У ДОМОНГОЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД** 488

Протоієрей Михаїл ЙОСИФЧУК, Володимир АР'ЄВ

**ЗНОСИНИ З ВСЕЛЕНСЬКИМ ПАТРІАРХАТОМ
У СПРАВІ ВИЗНАННЯ АВТОКЕФАЛІЇ УКРАЇНСЬКОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ УРЯДОМ УНР** 509

Андрій КРАВЦОВ

**АРХІВИ ПРАВОСЛАВНИХ УСТАНОВ
ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ** 530

Зміст

Протоієрей Віталій КЛОС

**ПЕРШИЙ КИЇВСЬКИЙ АРХІПАСТИР У КОНТЕКСТІ
ОСКОЛЬДОВОГО ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ 541**

Ірина МАРГОЛІНА

**СВЯТІ КОСТЯНТИН ТА ЄЛЕНА – ПАТРОНИ
КНЯЗІВ-КТИТОРІВ КИРИЛІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ КИЄВА 556**

Мар'яна НІКІТЕНКО

**ДАВНІЙ ЧИН НА ЗАСНУВАННЯ ХРАМУ КРИЗЬ ПРИЗМУ
ІНФОРМАЦІЇ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ПАТЕРИКА.
НОВІТНІЙ ІЄРОТОПІЧНИЙ ПІДХІД 576**

Ірина ВІЛЬЧИНСЬКА

**ІДЕЯ «МОГИЛЯНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ»
В АКАФІСТНИХ СЮЖЕТАХ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ 588**

Протоієрей Іван ГАРАТ

**ІДЕЇ ІСИХАЗМУ У СПАДЩИНІ
«АФОНСЬКОГО СТАРЦЯ» ІВАНА ВИШЕНСЬКОГО 603**

Тамара РЯСНАЯ

**«К СЕМУ ПРОШЕНІЮ ИКОНОПИСНЫЙ МАСТЕР
ВИЛЬМОНСТРАНДСКОЙ КУПЕЦ МАКАР ПЕШЕХОНОВ
РУКУ ПРИЛОЖИЛ». НА ЗАХИСТ МАКАРА ПЕШЕХОНОВА
ЯК РЕСТАВРАТОРА СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ 620**

БІБЛІОГРАФІЯ

Дмитро ГОРДІЄНКО

**ПОКАЖЧИК ЗМІСТУ ЗБІРНИКІВ «ПРАВОСЛАВ'Я
В УКРАЇНІ» ЗА 2011–2020 РОКИ [ВИПУСКИ І–Х] 634**

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 704

НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ

«КИЇВ –

КОНСТАНТИНОПОЛЬ:

ДО ВИТОКІВ УКРАЇНСЬКОГО

ПРАВОСЛАВ'Я»

31 січня 2020 року, м. Київ

АРХІВИ ПРАВОСЛАВНИХ УСТАНОВ ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ

У статті розглядаються архіви православних установ Переяславщини. Оглянуто історію архівів консисторій, духовного правління, монастирів, будинку архієпископа та парафій. Документи цих архівів збереглися з першої половини XVIII ст. Показано, що жодної інформації про архіви православних установ Переяславщини до XVIII ст. не збереглося. Крім того, ми продемонстрували, що деякі документи цих установ були втрачені в 1941–1943 рр. під час Другої світової війни. На сьогодні виціліли документи зберігаються в державних архівах України (Центральний державний історичний архів України в м. Києві, державні архіви Полтавської області, Київської області та інші). Як результат, ми наголошуємо на необхідності дослідити первісний обсяг та склад архівів православних установ Переяславщини.

Ключові слова: архів, Переяслав, православна установа, консисторія, духовне правління, монастир, архіерейський будинок, парафія.

Перші християнські установи на Переяславщині з'явилися незабаром після Хрещення Русі (988). Близько 991 р. утворюється Переяславська єпархія¹. Протягом XI–XII ст. на Русі виникають ктиторські церкви та монастирі. Цей звичай прийшов з Візантії². Зокрема в Переяславі, єпископом Єфремом був збудований катедральний храм на честь Святого Архистратига Михаїла (1089)³. Переяславська катедра проіснувала до 1239 р., коли після

¹ Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви. – Т. 1. – Репр. вид. – К., 1998. – С. 45.

² Там саме. – С. 58.

³ Поливект. Сведения о Полтавско-Переяславской епархии и ея Архипастырях // Полтавския епархиальныя ведомости. Часть неофициальная. – 1867. – № 19. – С. 248.

Батієвої навали місто та Михайлівський собор було пограбовано і зруйновано, а єпархію перемістили в столицю Орди – Сарай⁴. Після цього, майже на п'ять століть на Переяславщині зникають православні церковні структури. Донині не відомі джерела про існування певних централізованих архівів при церквах чи єпархії в Переяславі за період Київської Русі.

1633 р. Митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі, екзархом Константинопольського Патріарха стає Петро Могила (1633–1647)⁵. Він починає проводити низку реформ в церкві, що були покликані відновити повноцінне православне життя в тогочасній Україні. Так уже в 1634–1635 рр. для оцінки вчинків духовенства та суду над ними, П. Могила запроваджує консисторію⁶ при Київській митрополії. За взірць йому могли слугувати такі ж установи в католицькій церкві⁷. Проте на думку деяких дослідників, витоки появи консисторії можна шукати в традиціях соборноправності та функціонуванні крилосів ще в давньоруську добу⁸. У 1654 р., гетьман Богдан Хмельницький видає універсал на земельні володіння переяславському протопопу Григорію, що свідчить про існування протопопії в Переяславі⁹.

Отож в другій половині XVII ст. в церковних установах були умови для існування архівів. Згадок про архів протопопії до нас не дійшло. Але якщо повноцінного архіву Переяславської протопопії могло ще не існувати, то частина документації про протопопію мала б бути в установах митрополії, зокрема в Київській

⁴ *Полиевкт.* Вк. праця. – № 18. – С. 203.

⁵ *Дзюба О. М.* МОГИЛА Петро Симеонович // *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі–О. – К.: Наукова думка, 2010. – С. 12.

⁶ Консисторія – орган єпархіального управління з церковно-адміністративними й судовими функціями, що діяла під керівництвом правлячого архієрея.

⁷ *Голубев С.* Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники: (опыт церковно-исторического исследования). – К., 1898. – Т. 2. – С. 498.

⁸ *Прокоп'юк О., Яременко М.* На початку кар'єри: катедральний писар Пилип Орлик // Пилип Орлик: життя, політика, тексти: матеріали Міжнар. наук. конф. «Ad fontes» до 300-річчя Бендерської Конституції 1710 р., Київ, НаУКМА, 14–16 жовт. 2010 р. – К.: [Пульсар], 2011. – С. 41.

⁹ Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657 / Упорядн.: І. Крип'якевич, І. Бутич. – К., 1998. – С. 150, 151.

консистерії. Мабуть, цей архів зберігався у складі загального митрополичого архіву, який був втрачений під час пожежі в 1697 р.¹⁰

Наявні архіви церковних установ Переяславщини XVIII – початку ХХ ст. розглянемо за їхніми типами: консисторії, духовні правління, монастирі, архіерейський дім та парафіяльні церкви. Духовні навчальні заклади (семінарії та училища) та їх архіви доцільно вивчати окремо з іншими освітніми установами.

Консистерські архіви

Переяславська єпархія, після багатовікової перерви, була відновлена в 1700 р.¹¹ Перші свідчення про її консисторію відносять ся до 1729 р.¹² Переяславський єпископ в той час був коад'ютором (вікарієм) при Київському митрополиті. Вірогідно поява консисторії пов'язана з діяльністю тогочасного єпископа Йоакима Струкова (1727–1730), який прагнув вивести Переяславську єпархію з під управління Київської митрополії. У 1733 р. Переяславську катедру очолив Арсеній Берло (1733–1744). З його призначенням, Святійший Синод перейменував єпархію на Переяславсько-Бориспільську і вивів її з-під опіки Київської митрополії у своє пряме підпорядкування. А. Берло провів низку змін в єпархії, зокрема, перестановки складу консисторії та ревізію її справ¹³.

За період діяльності Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії (1733–1785) маємо кілька свідчень про її архів. Так, 1772¹⁴ р. у Переяславі, в ризниці архіерейського дому, були знайдені дев'ять грамот царя Петра I та переяславських єпископів. Тогочасний єпископ Йов наказав надіслати грамоти до Переяславсько-Бориспільської консисторії, де їх «принял в архиву консисторскую» підканцелярист Яблуновський¹⁵. Про певний рівень

¹⁰ Прокоп'юк О., Яременко М. Вк. праця. – С. 54.

¹¹ Пошевкт. Вк. праця. – № 18. – С. 205.

¹² Пархоменко В. Очерк истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733–1785 гг.) в связи с общим ходом малороссийской жизни того времени. Опыт церковно-исторического исследования. – 2-е изд. – Полтава, 1910. – С. 24, 79.

¹³ Там саме. – С. 37, 79, 80.

¹⁴ У цитованій публікації помилково вказано 1722 р.

¹⁵ Климова К. «Надежные хранители древностей» (з історії церковних архівів в Україні) // Студії з архівної справи та документознавства. – 2001. – Т. 7. – С. 15.

упорядкування архіву свідчить реєстр звірки під час передачі справ того ж року¹⁶. 1777 р. у зв'язку зі змінами кордонів єпархій, з Київської до Переяславсько-Бориспільської консисторії були передані сповідальні розписи сімнадцяти церков Миргородської, Сорочинської, Говтвянської та Лубенської протопопій, які відійшли до Переяславсько-Бориспільської єпархії¹⁷.

1785 р. останню ліквідували, а тодішнього єпископа Іларіона перевели в новоутворену Новгород-Сіверську єпархію. Нового Переяславського єпископа Віктора призначено коад'ютором Київської митрополії і відправлено до Слуцька (місто в сучасній Білорусі) наглядати за православними парафіями в Речі Посполитій¹⁸. Архів Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії було упорядковано (це видно з написів на обгортках документів) та передано з Переяслава до Слуцька, а після включення Правобережної України до складу Російської імперії (1793–1795) переміщено до Києва¹⁹.

1797 р. Переяславську єпархію було відновлено під управлінням Київської єпархії, з особливим статусом і консисторією при ній²⁰. З 1799 р. єпархія знову стала самостійною, змінивши назву на Малоросійську Переяславську. При цьому її кордони на Лівобережжі значно розширилися²¹. У 1803 р. вони збіглися з новоутвореною Полтавською губернією. Рішенням Синоду єпархію було перейменовано на Полтавську. В указі Синоду єпископу разом з консисторією та семінарією пропонувалося переїхати в губернський центр – Полтаву. Проте консисторія лишалася у Переяславі до 1847 р., а семінарія – до 1862 р.²²

¹⁶ Прокоп'юк О. Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721–1786 рр.). – К.: Фенікс, 2008. – С. 77.

¹⁷ Полиевкт. Вк. праця. – № 18. – С. 207; Климова К. Вк. праця. – С. 15.

¹⁸ Полиевкт. Вк. праця. – № 18. – С. 208; № 21. – С. 367, 368.

¹⁹ Чернецький Є. Документи фонду «Переяславсько-Бориспільська духовна консисторія» ЦДІАК України як джерело дослідження східних теренів Речі Посполитої у XVIII ст. // Студії з архівної справи та документознавства. – 2001. – Т. 7. – С. 50; Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1864. – Ч. I. – Т. II. – С. III, IV.

²⁰ Полиевкт. Вк. праця. – № 18. – С. 209.

²¹ Там саме. – С. 210, 211.

²² Там саме. – С. 211, 212.

Вочевидь в цей період частину архіву Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії було повернуто до Переяслава. Проте в Києві лишалася основна частина документів. Умовно утворилися «Київська» та «Полтавська» частини архіву консисторії.

У середині XIX ст. консисторські архіви почали використовувати в наукових дослідженнях. За цінністю їх порівнювали з архівами губернських установ²³. У 1860-х рр. «Київська» частина архіву, яка зберігалася в архіві Київської духовної консисторії, стала об'єктом вивчення Київської археографічної комісії. Частина документів Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії була опублікована в книгах «Архиву Юго-Западной России»²⁴. «Полтавську» частину, що була складовою архіву Полтавської духовної консисторії, починаючи з другої половини XIX ст. і до початку XX ст., використовували у своїх публікаціях місцеве духовенство та науковці²⁵. Зокрема, активно користувався документами архіву історик Володимир Пархоменко, який вивчав історію Переяславської єпархії XVIII ст.²⁶

Після подій 1917–1921 рр., церковні архіви були оголошені державною власністю, документи Київської та Полтавських консисторій потрапили до відповідних архівних установ. Зокрема архів Київської духовної консисторії потрапив до Київського Центрального історичного архіву ім. Антоновича²⁷. Там документи були поділені по фондоутворювачах. Окремий фонд «Переяславсько-Бориспільська духовна консисторія» був переданий в

²³ *Иконников В. С.* Опыт русской историографии. – Т. I. – Кн. 1. – К., 1891. – С. 578.

²⁴ Архив Юго-Западной России... Ч. I. – Т. II. – ССХІІІ, 683 с.; Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссиею для разбора древних актов высочайше учрежденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1864. – Ч. I. – Т. III. – 907 с.

²⁵ *Ластовський В. В.* Між суспільством і державою. Православна церква в Україні наприкінці XVII – у XVIII ст. в історії та історіографії. Монографія. – К.: Фенікс, НКПІКЗ, 2008. – С. 71.

²⁶ Там саме. – С. 82–85, 479–481.

²⁷ Нині це Державний архів Київської області. Далі по тексту ДАКО. *Міяковський В. В.* Центральний Архів ім. Антоновича в Києві (1922–1925 р.р.) // Архівна справа. – Книжка перша. – Харків, 1925. – С. 101, 112, 113.

1944 р. до ЦДІА УРСР²⁸, де і зберігається нині під № 990²⁹. Зараз фонд налічує 1879 справ за період 1729–1799 рр.

Доля «Полтавської» частини архіву Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії склалася трагічно. Потрапивши разом з архівом Полтавської духовної консисторії в Полтавський історичний архів³⁰, з неї утворили самостійний фонд «Переяславська духовна консисторія», обсягом 1619 справ за 1739–1798, 1800–1804 рр.³¹ Крайні дати можуть свідчити, що до нього також потрапили справи Малоросійської Переяславської духовної консисторії (1797–1803). Цей фонд разом з іншими справами Полтавського архіву був втрачений в роки Другої світової війни.

Існують й інші частини архіву Переяславсько-Бориспільської духовної консисторії. У ДАКО зберігається фонд 1550 «Переяславська духовна консисторія» у кількості 14 справ (з них 12³² – це метричні книги) за період 1733–1781 рр.³³ Документи фонду були передані: 13 справ у 1956 р. з Чернігівського обласного державного архіву та 1 справа – 1963 р. з Центрального державного історичного архіву Литовської РСР³⁴. Можливо, що в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського також зберігається частина архіву консисторії³⁵.

²⁸ Нині це Центральний державний історичний архів України, м. Київ. Далі по тексту – ЦДІАК України.

²⁹ Чернецький Є. Вк. праця. – С. 51.

³⁰ Нині це Державний архів Полтавської області. Далі по тексту – ДАПО.

³¹ Національний реєстр втрачених та переміщених архівних фондів. – Кн. 1: Архівні фонди України, втрачені в період Другої світової війни. – К., 2007. – С. 677.

³² В цитованій публікації помилково вказано 13.

³³ Зведений каталог метричних книг, що зберігаються в державних архівах України: міжархівний довідник. – Т. 2: Метричні книги у фондах державних архівів Київської, Миколаївської, Рівненської, Сумської областей. – К., 2012. – С. 7.

³⁴ ДАКО. – Справа фонду 1550. – Арк. 1, 2.

³⁵ Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: путівник. – К., 2015. – С. 164.

Архів духовного правління

Духовні правління – установи при протопопіях, що були проміжною ланкою між духовенством єпархії та консисторією. У їхні функції входило: оголошувати розпорядження єпархіальної влади і слідкувати за їхнім виконанням, здійснювати нагляд за веденням обліку населення (реєстрація шлюбів, народження, смертей), приймати звітність церков, передавати її до консисторії, проводити слідство щодо провини духовних осіб, вирішувати поточні питання церковного життя на території підпорядкованої їй округи³⁶.

Конкретний час створення духовного правління в Переяславі невідомий. Ймовірно воно виникло незадовго після появи консисторії. Цікаво, що у 1771 р. в Переяславсько-Бориспільській духовній консисторії було прийнято рішення побудувати окремі приміщення для духовних правлінь. У Переяславській протопопії, впродовж 1776 р. намагалися практично реалізувати цей задум, проте спочатку невдачі зазнали плани з будівництва, а пізніше – і з перенесення купленого будинку³⁷.

У XVIII ст. виокремлення архівних відділень у духовних правліннях не спостерігається. Документи духовних правлінь часто зберігалися безпосередньо в будинку протопопа. Часом це призводило до маніпуляції із звітною документацією³⁸. Переяславське духовне правління проіснувало до середини XIX ст. (судячи з крайньої дати фонду), коли всі духовні правління Полтавської єпархії були ліквідовані.

Відомості про архів Переяславського духовного правління починають фігурувати в публікаціях кінця XIX ст., зокрема згадується, що він зберігався в колишньому Вознесенському монастирі в Переяславі³⁹. Про стан самого архіву Вознесенського мо-

³⁶ *Петренко І. М.* Шлюбно-сімейні відносини православного населення Гетьманщини у II половині XVIII ст. (на основі документів фонду Пирятинського духовного правління Державного архіву Полтавської області) // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 2. – С. 66.

³⁷ *Прокоп'юк О.* Вк. праця. – С. 204.

³⁸ Там саме. – С. 77.

³⁹ *Памфил Левицкий.* Прошлое Переяславского духовного училища (бывшей Переяславской семинарии) // Киевская старина. – 1889. – Т. XXIV. – С. 424, 425, 439, 442; *Памфил Левицкий.* Материалы для истории Переяславской епархии прошлаго столетия // Полтавския епархиальныя ведомости. Часть неофициальная. – 1891. – № 10. – С. 480.

настиря, В. Пархоменко писав в 1905 р., що за останні два десятиліття він втратив близько 90 % свого складу⁴⁰.

Час надходження документів Переяславського духовного правління до державних архівів нам невідомий. Вочевидь, це відбулося орієнтовно в 1920-х рр. Зараз в ЦДІАК України зберігається фонд 961 «Переяславське духовне правління», обсягом 185 справ за 1749–1853 рр. Інший фонд з такою ж назвою, обсягом 29 справ за 1786, 1791–1794, 1796–1799 рр., що зберігався в Полтавському історичному архіві – втрачений в роки Другої світової війни⁴¹.

Монастирські архіви

Вознесенський монастир у Переяславі існував був заснований у 1700 р. як катедральний монастир нової єпархії⁴². У 1701 р для головного храму монастиря – Вознесенського собору, гетьман Іван Мазепа подарував знамените Пересопницьке Євангеліє, про що свідчить вкладний запис⁴³. Інший монастир у Переяславі – Михайлівський, побудував за власні кошти перший єпископ Переяславської єпархії Захарія Корнилович протягом 1711–1713 рр.⁴⁴ Ліквідували монастирі: Вознесенський у 1816 р., а Михайлівський – 1786 р.⁴⁵

Щодо відомостей про переяславські монастирські архіви напевне можна сказати, що як і в більшості монастирів, після секуляризації 1786 р., з них вилучили документи на право власності (гетьманські універсали, грамоти, купчі, тощо) і передали до казенної палати (вочевидь, Київської, оскільки тоді це була територія Київського намісництва)⁴⁶. Це підтверджує зроблений на

⁴⁰ Ластовський В. В. Вк. праця. – С. 84.

⁴¹ Національний реєстр втрачених..., с. 679.

⁴² *Житель города Переяслава*. Вознесенская церковь в городе Переяславе // Полтавския епархиальныя ведомости. Часть неофициальная. – 1868. – № 15. – С. 347, 348.

⁴³ Пересопницьке Євангеліє 1556–1561: Дослідження. Транслітерованний текст. Словопоказчик. – К., 2001. – С. 8, 18, 101, 395.

⁴⁴ *Пархоменко В.* Вк. праця. – С. 23.

⁴⁵ *Житель города Переяслава...* – № 15. – С. 352; *Ластовський В. В.* Вк. праця. – С. 488.

⁴⁶ *Сохань С. В.* Колекція Київської казенної палати з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. –

початку ХХ ст. опис колекції актів Київської казенної палати в архіві Імператорської археографічної комісії, куди потрапили ці документи. Серед інших матеріалів, там присутні документи на маєтності Вознесенського та Михайлівського монастирів в Переяславі⁴⁷. Зараз вони зберігаються в науковому архіві при Санкт-Петербурзькому інституті історії Російської академії наук, куди після ліквідації Імператорської археографічної комісії потрапили її документи. Інші фрагменти монастирських архівів лишилися в Переяславі. Архів Михайлівського монастиря після його ліквідації передали до Вознесенського монастиря⁴⁸. Нині незначна частина цих монастирських архівів зберігається в ЦДІАК України. Це фонди 978 «Переяславський Вознесенський чоловічий монастир», обсягом 8 справ за 1744, 1781, 1790–1816 рр. та 1391 «Переяславський Михайлівський чоловічий монастир» – 15 справ за 1700, 1712–1781 рр. Така мізерна кількість збережених матеріалів може бути пов'язана з втратою більшості документів, що зберігалися в Вознесенському монастирі, на що вказував В. Пархоменко.

Архів архієрейського будинку

У Переяславі протягом ХІХ ст. існувала ще й така установа для обслуговування потреб єпископа, як архієрейський будинок⁴⁹.

Нині документи цієї установи знайдено нами в трьох фондах. Перший зберігається в ЦДІАК України – фонд 1139 «Переяславський кафедральний Вознесенський собор» (9 справ за 1827–1842 рр.). Зокрема, справа 4 про витрати архієрейського

Вип. 1. Акти і документи Михайлівського Золотоверхого монастиря (1522–1785): археографічне дослідження; науковий каталог. – К., 2019. – С. 9–11.

⁴⁷ Курдюмов М. Г. Описание актов, хранящихся в Императорской археографической комиссии // Летопись занятий Археографической комиссии за 1904 год. – Выпуск семнадцатый. – Санкт-Петербург, 1907. – С. 58–62, 68, 69, 71, 72, 74, 76, 77, 81, 84.

⁴⁸ Житель города Переяслава. Архангело-Михайловская церковь в городе Переяславе // Полтавския епархиальныя ведомости. Часть неофициальная. – 1868. – № 20. – С. 520, 521, 524; Житель города Переяслава. Вк. праця. – № 15. – С. 350, 370.

⁴⁹ Архиерейский дом // Полтавския епархиальныя ведомости. Часть неофициальная. – 1879. – № 16. – С. 748.

будинку в Переяславі за 1834 р. Другий – фонд 1726 «Правління Переяславського архієрейського дому» (13 справ за 1855–1920 рр.) зберігається в ДАКО. Третій – фонд 706 «Полтавська духовна консисторія» в ДАПО (масив документів, розпорошений в описах 3 та 4).

Архіви церков (парафій)

Архіви церков – найменш чисельні з-поміж усіх перелічених установ. Тут відкладався мінімум документів, який був необхідний для функціонування парафії: метричні книги, сповідальні розписи, клірові книги, шлюбні обшуки, книги прибутків та витрат, указні книги (куди вписувалися розпорядження духовної та світської влади). З кінця ХІХ ст. виник ще один вид джерела про історію парафії – церковнопарафіяльний літопис. Це означає, що хронологічні рамки церковних архівів рідко виходили за період побутування цих документів, тобто середини ХVІІІ – початок ХХ ст. Іноді в церквах могли зберігатися юридично-правові акти (привілеї, універсали, грамоти, купчі) або пом'яники.

Архіви церков Переяславщини не зберегли свого первісного масиву документації. Сповідальні розписи, клірові книги, шлюбні обшуки, прибутково-видаткові книги та церковнопарафіяльні літописи майже не зустрічаються. Вціліли окремі одиниці указних книг. Найкраще збереглися метричні книги. Найбільше їх накопичилося в ЦДІАК України в описі 3 фонду 224 «Колекція метричних книг». Але в цьому описі парафіяльні примірники, що були частиною окремих церковних архівів, змішані з консисторськими примірниками, які до цього були частиною архіву Полтавської духовної консисторії. Без групування по походженню метричних книг, оцінити ступінь збереження парафіяльних метрик важко. Ще частина метричних книг зберігається в фондах ДАКО (1455 та 1550), ДАПО (706 та 1011), фрагментами в державних архівах Чернігівської та Черкаської областей.

Отже, з-поміж архівів православних установ Переяславщини ХVІІІ – початку ХХ ст. найкраще збереглися документи духовної консисторії. Фрагментами збереглися архіви духовного правління, церков, архієрейського будинку, документи Михайлівського та Вознесенського монастирів. У подальших студіях нами передбачається продовження роботи з реконструкції зазначених архівних комплексів.

Andrij KRAVTSOV

ARCHIVES OF ORTHODOX INSTITUTIONS OF PEREIASLAV REGION

This paper deals with orthodox institutions archives of Pereiaslav region. Considered the history of archives of consistories, spiritual department, monasteries, house of archbishop and parishes. The documents of these archives have been depositing since the first half part of 18th century. Shown that no one information about orthodox institutions archives of Pereiaslav region until 18th century has not preserved. In addition, we demonstrated that the some documents of these institutions were lost in 1941–1943 during the Second World War. Nowadays, the extant documents save in state archives of Ukraine (Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, state archives of Poltava region, Kyiv region and others). As a result, we emphasize the need to do explore primary size and content of orthodox institutions archives of Pereiaslav region.

Key words: *archive, Pereiaslav, orthodox institution, consistory, spiritual department, monastery, house of archbishop, parish.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Митрополит Київський і всієї України ЕПІФАНІЙ Думенко, доктор наук з богослів'я, професор, Предстоятель Православної Церкви України.

Митрополит Львівський і Сокальський ДИМИТРІЙ Рудюк, доктор церковно-історичних наук, професор, голова Інституту церковної історії.

Ахрієпископ ПАЇСІЙ (Володимир КУХАРЧУК) – аспірант кафедри культурології, релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича.

АР'ЄВ Володимир – народний депутат України, заслужений журналіст України.

ВИСОВЕНЬ Оксана – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

ВІЛЬЧИНСЬКА Ірина – старший науковий співробітник Національного заповідника «Софія Київська».

ГАРАТ Іван, протоієрей – кандидат філософських наук (PhD), викладач Львівської Православної Богословської академії УПЦ (ПЦУ).

ГОЛОВАЩЕНКО Сергій – доктор філософських наук, професор кафедри філософії та релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія».

ГОРДІЄНКО Дмитро – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; провідний науковий співробітник Національного заповідника «Софія Київська».

ЙОСИФЧУК Михаїл, протоієрей – кандидат наук з богослів'я, настоятель парафії Ікони Божої Матері «Утамуй моя печалі» в м. Києві.

- КЛОС Віталій, протоіерей – доктор наук з богослів'я, професор проректор з наукової роботи Київської православної богословської академії.
- КОЛОТ Сергій, протоіерей – кандидат наук із богослів'я, доцент, доцент кафедри богослів'я та філології й учений секретар Київської православної богословської академії.
- КОРНІЄНКО Вячеслав – доктор історичних наук, заступник генерального директора з наукової роботи Національного заповідника «Софія Київська».
- КОТЕНКО Тетяна – провідний археограф відділу джерелознавства новітньої історії України Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.
- КРАВЦОВ Андрій – аспірант Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.
- КРИСАЧЕНКО Валентин – доктор філософських наук, професор, завідувач відділу геополітики та глобалістики Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії.
- КУЗНЄЦОВ Вячеслав – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова.
- ЛАСТОВСЬКИЙ Валерій – доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв.
- ЛІХТЕЙ Ігор – кандидат історичних наук, завідувач кафедри Античності, Середньовіччя та історії України до модерної доби Ужгородського національного університету.
- ЛОСЬ Валентина – кандидат історичних наук, бібліотекар Бібліотеки Інституту Східнослов'янської філології Філологічного Відділу Ягеллонського університету, м. Краків, Польща.
- МАЛАНЯК Андрій, священник – аспірант Київської православної богословської академії.
- МАРГОЛІНА Ірина – кандидат історичних наук, завідувач сектору комплексних наукових досліджень пам'яток заповідника науково-дослідного відділу «Інститут «Свята Софія» Національного заповідника «Софія Київська».
- МИЦИК Юрій, протоіерей – доктор історичних наук, доктор церковно-історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; професор кафедри цер-

- ковно-історичних і практичних дисциплін Київської православної богословської академії.
- НЕСІН Михайло – кандидат історичних наук, редактор журналу «Novogardia», м. Санкт-Петербург, Росія.
- НЕСТЕРЕНКО Лідія – кандидат історичних наук, доцент, Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського.
- НІКІТЕНКО Мар'яна – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.
- НІКІТЕНКО Надія – доктор історичних наук, професор, завідувач Науково-дослідного відділу «Інститут «Свята Софія» Національного заповідника «Софія Київська».
- ПІРЕН Марія – доктор соціологічних наук, професор кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича, заслужений діяч науки і техніки України.
- ПЛАТАШ Лариса – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича.
- ПОХОДЯЩА Олена – кандидат історичних наук, заступник головного зберігача, Національний музей історії України.
- РУБАН Микола, дякон – аспірант Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, магістрант Національної академії державного управління при Президентові України.
- РУСИНА Олена – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України.
- РЯСНАЯ Тамара – завідувач Сектору науково-методичної роботи Науково-дослідного відділу «Інститут «Свята Софія» Національного заповідника «Софія Київська».
- СОЛОНСЬКА Наталія – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
- ТАРАСЕНКО Інна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України.

ШКРІБЛЯК Микола – доктор філософських та кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри культурології, релігієзнавства та теології Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

ЯМЧУК Павло – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ, професор кафедри соціально-гуманітарних та правових дисциплін Уманського національного університету.

ЯСИНЕЦЬКА Олена – кандидатка історичних наук, завідувачка сектору міжнародного співробітництва Національного заповідника «Софія Київська».

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПРАВОСЛАВ'Я В УКРАЇНІ

До 400-річчя з часу відновлення православної ієрархії
Київської митрополії Єрусалимським патріархом
Феофаном.

Збірник статей

Макетувальник – *Дмитро Гордієнко*

Палітурка – *Микола Ярмаусь*

Світлини кольорової вклейки – *протоієрей Іван Сидор*

Київська православна богословська академія
вул. Трьохсвятительська, 6
м. Київ, 01601

Інститут української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
вул. Трьохсвятительська, 4
м. Київ, 01001

Підписано до друку 25.03.2021 р.

Формат 70×100/16. Папір офсетний.

Гарнітура Century Schoolbook. Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. 42,0. Обл. вид. арк. 44,0

Наклад 200 примірників.